

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh761>

I. TBMM'NİN DEVRİMCİ DİN ALİMLERİNDEN HACI SÜLEYMAN EFENDİ(BİLGEN) VE MECLİSTEKİ FAALİYETLERİ (1920-1923)

Filiz ÇOLAK*

Özet

Milli Mücadeleyi başarıyla gerçekleştirerek Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi, İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgal güçleri tarafından resmen işgalinin sonucu olarak Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının 11 Nisan 1920'de kapatılmasının ardından Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının özverili çalışmalarıyla kısa bir zaman içerisinde toplanmıştır.

23 Nisan 1920'de, olağanüstü yetkilerle, dua ve törenlerle, açılışa gelebilen 115 milletvekilinin katılımıyla açılan Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, 11 Nisan 1923'e kadar çalışmalarını sürdürmüştür. İlk Meclis, *dünya görüşleri ve beklentileri birbirinden çok farklı* olan mebuslardan oluşmasına rağmen bütün mebuslar "*Vatan topraklarını düşman işgalinden kurtarma*" ortak düşüncesinde birleşmişlerdir.

Nüfus oranlarının dikkate alınmayarak her sancaktan 5 milletvekilinin seçilmesi esasına göre belirlenen I.TBMM'de Yunan işgali altındaki İzmir'i 3'ü Meclis-i Mebusan'dan katılan toplam 8 milletvekili temsil etmiştir. İzmir'de Yunan işgali nedeniyle seçimler yalnızca Kuşadası'nda yapılmış ve burada seçilen mebusların İzmir'in tamamını temsil ettiği kabul edilmiştir.

Seçimle gelen milletvekilleri arasında II.Meşrutiyet döneminin ilk Meclis-i Mebusan'ında Aydın mebusu olarak yer alan ve eğitim ile ilgili önerileri ile dikkat çeken Hacı Süleyman Efendi(Bilgen)'de bulunmaktadır. Atatürk'ün "mefkure arkadaşım" olarak nitelendirdiği Hacı Süleyman Efendi müderris düzeyinde aydın bir din alimidir.

Eğitim alanındaki çalışmaları ile dikkati çeken *Hacı Süleyman Efendi'nin* Meclis kürsüsündeki konuşmaları günümüz eğitim anlayışına da ışık tutacak nitelikte öneme sahip olması nedeniyle inceleme konusu yapılmıştır.

Bu çalışma, Hacı Süleyman (Bilgen) Efendi'nin I.TBMM(1920-1923) içerisindeki faaliyetleri ile sınırlandırılmış olup milli mücadeledeki diğer faaliyetleri

* Doç. Dr., Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu nedenle de çalışmanın temel kaynağını TBMM Zabıt Cerideleri ve Gizli Celse Görüşmeleri oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *İzmir, TBMM, İlk Meclis, Hacı Süleyman*

A Revolutionist Religious Scholar of The First Grand National Assembly of Turkey: Hacı Süleyman Efendi (Bilgen) and His Services in the Parliament (1920-1923)

Abstract

Meclis-i Mebusan was dissolved on 11 April 1920 due to the Allied occupation of İstanbul on 16 March 1920, but Mustafa Kemal, who was the president of delegation committee, and his friends selflessly fought the National Campaign and formed the First Grand National Assembly of Turkey in a short span of time. The First Grand National Assembly decided the formal proclamation of the Republic of Turkey.

The First Grand National Assembly of Turkey was gathered on 23 April 1920 with prayers, extraordinary powers and 115 deputies, who could make it to the opening, and lasted until 11 April 1923. Although this First Assembly consisted of deputies with very different ideologies and expectations, they were all united with the common motivation of “saving the country from enemy invasion”.

The First Grand National Assembly was determined by the method of electing five deputies from every district regardless of population figures. Greek-occupied İzmir was represented with eight deputies, three of which from Meclis-i Mebusan. Due to Greek occupation in İzmir the election was held only in Kuşadası and it was accepted these deputies elected in Kuşadası represented whole İzmir.

Hacı Süleyman Efendi (Bilgen) was among the deputies elected from İzmir. He was also part of the first Meclis-i Mebusan of the Second Constitutional Era as Aydın deputy and drew attention with proposals on education. Hacı Süleyman Efendi (Bilgen) was a religious scholar at the level of müderris and Mustafa Kemal described him as his “ideal friend”.

The speeches Hacı Süleyman Efendi gave in the Parliament on education became subject of study, since they had importance which could provide an insight to our present day education mentality.

We limit this study to the activities of Hacı Süleyman (Bilgen) Efendi during the First Grand National Assembly (1920-1923) and exclude his other activities during the National Campaign, thus TBMM Zabıt Cerideleri (Official Recordings from The Grand National Assembly Proceedings) and Gizli Celse Görüşmeleri (Closed Session Talks) are used for our research.

Keywords: *İzmir, The Grand National Assembly, The First Parliament, Hacı Süleyman*

GİRİŞ:

Türkiye'de parlamenter hayata geçiş ilk kez 1876'da ilan edilen Kanun-ı Esasi ile başlamıştır. 29 Şubat 1877'de kademeli olarak yapılan seçimle gelen mebuslardan oluşan Meclis-i Mebusan, 19 Mart 1877'de törenle açılmıştır¹. Bu değişim kısa sürmüş, teorik olarak 1 yıl, 1 ay, 21 gün², fiilen sadece 5 ay³, 14 Şubat 1878'de 93 Harbi bahane gösterilerek Sultan II.Abdülhamit tarafından "Geçici bir süre" kaydıyla Meclis-i Mebusan kapatılmıştır.

30 yıl kapalı kalan Osmanlı Parlamentosu, iç ve dış gelişmelerin etkisiyle 23 Temmuz 1908'de 10 Temmuz İnkılabı, 1908 Devrimi, Hürriyet İlanı⁴ gibi tanımlamalarla ifade edilen Meşrutiyet'in ikinci kez ilanı ile tekrar açılmıştır. 17 Aralık 1908'de açılışa katılan 230 mebus ile faaliyetlerine başlayan Meclis-i Mebusan⁵, 1918'e kadar aralıklarla 3 Dönem çalışma yapabilmiş (1908-1912, 1912, 1914-1918) Mondros Mütarekesi'nin ardından 21 Aralık 1918'de Padişah iradesiyle feshedilmiştir⁶.

Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı son kez 1920'nin başında toplanabilmiştir. Mütareke ertesinde başlayan işgallere karşı başlayan bölgesel direniş örgütlenmeleri Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları tarafından örgütlenerek 4-11 Eylül 1919'da Sivas Kongresi'nde tek bir çatı altında toplanmıştır. Bu milli kongrede seçimler konusuna çok önem verilmiş, 5 Eylül'deki toplantıda padişaha gönderilmesi kararlaştırılan telgrafta Sivas Kongresi'nin toplanması, Hükümetin Kanun-ı Esasi'ye aykırı olarak seçimleri yapmayıp Meclis-i Mebusanı toplamamasına dayandırılmıştır⁷.

¹ Mehmet Saray, Türk Devletlerinde Meclis, Demokratik Düşünce ve Atatürk, Ankara, 1999, s.31

² Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento, İstanbul, 2006, s.53

³ Rıdvan Akın(1),TBMM Devleti (1920-1923),İstanbul, 2014, s.37

⁴ Tarık Zafer Tunaya, Hürriyetin İlanı, İstanbul, 1996 ; Hüseyin Kazım Kadri, Balkanlardan Hicaza İmparatorluğun Tasfiyesi 10 Temmuz İnkılabı ve Netayici, İstanbul, 1992 ; Rıdvan Akın(2), Türk Siyasal Tarihi, 1908-2000, İstanbul, 2012, s.13

⁵ Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, age, s.80-81

⁶ Taha Niyazi Karaca, Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı, Ankara, 2004, s.14

⁷ Telgrafta bu konu ile ilgili şunlar belirtilmiştir: "*Heyet-i vükelanın irade-i milliyeye istinat etmediğini ve amal-ı milliyeye tercüman olmadığını ve mahza bu sebeple devlet ve milletin hukuk-i sarihasını paymal etmediğini nazar-ı dikkate alan bu bedbaht millet, meclis-i umuminin kanun-ı esasimizdeki sarahat-ı mutlakaya rağmen hala içtima ettirilmediğini görerek hakk-ı meşruuna istinaden ve hiçbir fırka hurs ve içtihadına tabii olmayarak vatanın izmihlaline mani olacak son tedabir-i ittihaz için bütün Memalik-i Şahane'leri murahhaslarının iştirakiyle Sivas'ta umumi kongresini akdetti*"Ahmet Demirel, İlk Meclis'in Vekilleri Milli Mücadele Döneminde Seçimler, İstanbul, 2010, s.36

Sivas Kongresi'nin ardından Anadolu'daki direniş örgütüyle İstanbul Hükümeti'nin arası iyice açılmıştır. Heyet-i Temsiliye, kendilerine karşı düşmanca tavır alan Damat Ferit Paşa Hükümeti'ne karşı sert bir adım atarak ultimatoma niteliğindeki bir telgrafı 12 Eylül 1919'da Sadrazama iletmek üzere göndermiştir⁸. Bu gelişme Anadolu'daki bütün Kolordu Komutanlıklarına da bildirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu girişimdeki amacı, İstanbul Hükümeti'ne bir an önce seçimleri yaptırabilmek için baskıda bulunmaktır⁹.

D.Ferit'e gönderilen bu telraftan sonra Heyet-i Temsiliye, İstanbul'daki bütün devlet temsilciliklerine de bir muhtıra göndermiştir. Bu muhtırada, hükümet, Kanun-ı Esasi'yi çiğnediği ve ulusal birlik akımına karşı Müslümanları birbirine kırdırmak için, ilişkilerin kesildiği, yoksa asayişin bozulacağı açıklanmıştır. Ayrıca, barışın ancak ulusa dayanan bir hükümetle kararlaştırılabileceği, bunu yapmanın itilaf ve Ortak Devletleri'nin yüksek çıkarları gereği olduğu ve genel güvenliğin kongrece "sureti kat'iyede tekeffül" edildiği bildirilmiştir¹⁰.

Heyet-i Temsiliye'nin bu girişimi sonucunda gücü sadece İstanbul ve çevresiyle sınırlı kalan Damat Ferit Paşa Hükümeti 23 gün sonra, 1 Ekim 1919'da istifa etmek zorunda kalmıştır. Yerine Anadolu'daki Heyet-i Milliye ile daha ılımlı ilişkiler kuracak olan Ali Rıza Paşa hükümeti kurulmuştur. Yeni hükümetin ilk icraatlarından birisi 7 Ekim 1919'da yayınlanan kararname ile Meclis-i Mebusan'ın yeniden açılacağını ilan etmek olmuştur. Ardından da Heyet-i Temsiliye ile temas kurmak için kabineden bir bakan, Salih Paşa, görüşmeler için görevlendirilmiştir. İki yönetimin temsilcileri 20-22 Ekim 1919'da Amasya'da bir araya gelmiş ve mebus seçimlerinin biran önce yapılmasını kararlaştırmışlardır.

Aralık 1919'da başlayan genel seçimler sonucunda son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı sağlık durumu bozuk olan padişahın yerine Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın hazır bulunduğu bir törenle 12 Ocak 1920'de İstanbul'da seçilen 169 mebusan¹¹ 72 mebusun katılımı¹² ile çalışmalarına başlamıştır.

Bu Meclisin, iki ayı biraz aşan kısa ömrü boyunca yaptığı en önemli icraatı, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin de aldığı kararlara uygun olarak Misak-ı Milli'yi bir beyanname ile ilan ve kabul etmesi olmuştur.

⁸ Sebahattin Selek, Milli Mücadele, c:1, İstanbul, 1982, s.501

⁹ Kemal Atatürk, Nutuk, Ankara, 1995, Haz.Prof.Dr.Zeynep Korkmaz, s.98

¹⁰ Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, c:1, Ankara, 1998, s.561

¹¹ Ahmet Demirel, age, s.61

¹² Mahmut Goloğlu, 1920 Üçüncü Meşrutiyet, Birinci Büyük Millet Meclisi, İstanbul, 2014, s.54

Meclis'in 28 Ocak 1920 tarihli gizli oturumunda "Ahd-i Milli" olarak bütün mebuslara imzalatılan *Misak-ı Milli* kararlarının basında yayınlanması ve yabancı parlamentolara bildirilmesine de 17 Şubat 1920 tarihli açık oturumda karar verilmiştir¹³.

Ali Rıza Paşa Kabinesinin Anadolu hareketiyle yakın ilişki içerisinde olması ve Osmanlı parlamentosunda Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi İtilaf Devletleri'ni rahatsız etmiştir. İstanbul'daki İngiliz görevlilerinden gelen raporlar, İngiliz Hükümeti'ni Türk milliyetçilerine karşı daha sert tedbirler alınması konusunda harekete geçmesini sağlamıştır¹⁴.

İtilaf Devletleri işgalden önce İstanbul'daki hükümet değişikliğini sağlamış, 3 Mart'ta Ali Rıza Paşa kabinesi istifa etmiş, yerini 8 Mart'ta Salih Paşa kabinesi almıştır¹⁵. Ardından da 15 Mart gecesi İstanbul Limanı abluka altına alınmış, 16 Mart sabahından itibaren İtilaf Devletleri İstanbul'u resmen işgal etmişlerdir¹⁶.

O günleri yaşayan Yunus Nadi, büyük bir dehşet ve özel tertibatlarla gerçekleştirilen İstanbul'un işgali ile İtilaf Devletleri'nin İstanbul ve Anadolu harekâtına açıkça gözdağı vermek istediklerini belirterek bu işgal ile 3 amacın gerçekleştirilmek istendiğini hatıralarında şu sözlerle anlatmaktadır:

"1- İstanbul o zamanki acz ve ızdırabına rağmen işgal kuvvetleri Türk'ün yalnız ismi ve yalnız manzarası muvacehesinde yine garip bir korku duymaktan kendilerini menedemiyorlardı.

2-Anadolu'da kısmen fiili ve kısmen de –o zamanlık- nazarı mahiyette bir mukavemet fikir ve ruhu vardı.İstanbul'da zaten ölmüş Babialı teşkilatının kafasına mutantan bir darbe indirilmekle bütün Türk milleti felce uğratılabilir zihniyetine de ehemmiyetli bir hisse ayırmak lazımdır.

*3- Saray Devlet ve millet aleyhine yapılan ve yapılacak her hareketi tasvip ediyor, hatta bu hususta aklınca ecnebilere yol bile gösteriyordu. Ecnebilere İstanbul işgalinin daha ilk günlerinden itibaren sarayı tutarak meclisi ve milleti daha kolay boğabilecekleri kanaatine varmışlardı."*¹⁷

¹³ Samet Ağaoğlu, Kuvayı Milliye Ruhı, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, İstanbul, 2011, s.25 ; Hamza Eroğlu, Türk Devrim Tarihi, Ankara, 1981, s.109

¹⁴ Sebahattin Selek, age, c:I, s.589

¹⁵ Ergun Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, I, İzmir, 1986, s.194

¹⁶ Sebahattin Selek, age, c:I, s.589

¹⁷ Yunus Nadi, Ankaranın İlk Günleri, İstanbul, 1955, s.12-13

İşgalin hemen ardından İngiliz askerleri Meclis-i Mebusan'ı basmış, aralarında Rauf ve Kara Vasıf Beylerin de bulunduğu bazı milletvekilleri tutuklanarak Malta'ya sürgüne gönderilmiştir.

Başkentten resmen işgal edilmesinden birkaç gün sonra 18 Mart 1920'de toplanabilen Meclis-i Mebusan, ki bu son toplantısı olacaktır, iki seçim tutanağının kabulünden ve birkaç izin işleminden sonra Sinop mebusu Rıza (Nur) Bey söz alarak kürsüye çıkmış, mevcut koşullar altında Meclis'in faaliyetlerini sürdürmesinin olanaksız hale geldiğini, bu görevin güven içinde yapılmasını sağlayacak bir ortam yaratılincaya kadar Meclis Genel Kurul toplantılarının ertelenmesini isteyen bir konuşma yapmıştır¹⁸.

Rıza (Nur) Bey'in konuşmasının ardından Bolu mebusu Hilmi Bey ve 16 arkadaşının imzalı önerge teklifi okutulmuş ve ardından bu önerge oybirliğiyle kabul edilerek Meclis-i Mebusan'ın faaliyetleri belirsiz bir süre için ertelemiştir¹⁹.

¹⁸ Rıza (Nur) Bey'in konuşması şöyledir: *"Efendiler, mühim bir an-ı tarihi yaşıyoruz. Bu devlet ve millet bu zamana kadar böyle büyük bir musibete duçar olamamıştır. Payitaht-ı Osmani ve Dar'ülhilafet-i İslamiyye bugün ecnebi devletlerin işgal-i müsellahı altına geçmiş bulunuyor. Bunu mucib hiç bir hal mevcut değildir. Meclis-i Mebusan'ı Osmani tecavüze uğradı. Mebus arkadaşlarımızdan, Rauf, Vasıf, Faik ve Şeref Beyler ve Numan Efendi, Meclis-i Mebusandan kuvve-i işgaliyye tarafından cebren alınıp tevkif edildi. Bu hal, hukuk-ı esasiyye ve hukuk-ı Düvel'e tamamiyle muhaliftir. Bila kayd-ı şart istiklal-i vicdan ve efkara malik olmayan bir Meclis-i Mebusanın serbestçe ittihat-ı karar eylemesi mümkün olmayacağından milletvekillerinin masuniyyetine karşı ika edilen bu tecavüzü protesto ediyoruz. Bu protestomuzun, bütün cihan heyet-i teşriyyesinin ve bilhassa bil-cümle parlamentoların maderi olan Britanya Parlamentosunun ve bu gibi vakayii tarihiyyeye defaat ile sahne olmuş olan Fransız ve İtalya Parlamentolarının sem-i utlana vasıl olmasını temenni ederiz. Bu gün deruhte ettiğimiz vazife-i milliyyeyi ifaya ancak bu derecede kadiriz. İşte bu esbaba binaen verdiğimiz bir takrir ile bir teklifte bulunuyoruz. Bu takririmizi milli bir vesika olarak tarihe tevdi ediyoruz."* MMZC, c:1, 24. İçtima, 18 Mart 1336, s.496

¹⁹ Önerge metni şöyledir: *"Meclis-i Mebusan Riyaset-i Celilesine, Kanun-ı Esasi-i Osmaninin 7. maddesi mucibince "sulh ve ticarete terk ve ilhak-ı araziye ve Tebaa-ı Osmaniyyenin Hukuk-ı Asliyye ve şahsiyyesine taalluk eden ve Devletçe masarifi mucib olan muahedatın akdinde Meclis-i Umuminin tasdiki şarttır."* Harb-i Umumi'nin memleketimiz için pek na-müsait şerait dahilinde hitam bulması hesabıyla elim bir vazifeyi tarihiyye ifasına davet olunan Meclis-i Mebusan, ahiren, Makarr-ı Hilafet ve Saltanat-ı Seniyyede ahval-i fevkalade tahaddüs etmesi ve meşrutiyetle idare olunan memalikin kaffesinde milletvekillerine temin edilen masuniyet ve muafiyetin ilca-yi vekayi ile müntezî olması hesabıyla vazife-i meb'usinin icabatını memleketin vaziyet-i hazırasıyla telif imkanından mahrum kalmıştır. Her şeyden evvel hürriyet-i efkara ve istiklal-i vicdana vabeste olan bu vazife-yi mukaddesenin emniyetle ifasına imkan bahş bir hal ve vaziyetin tahassülüne intizaren umumi inikatların tehirini teklif ederiz. Lazistan mebusu Osman Nuri, Sinop mebusu Cemal Zeki, Maraş mebusu Tahsin, Sinop mebusu Dr.Rıza, Bolu mebusu Tunalı Hilmi, İçel mebusu Hilmi, Erzincan mebusu Halil, Trabzon

I. TBMM'NİN AÇILIŞI

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgal edileceğini daha birkaç gün öncesinden Rauf Bey tarafından kendisine gönderilen bir telgraftan²⁰ öğrenmiş ve aynı gün, Kolordu Komutanlıklarına durumu bildiren şu telgrafi çekmiştir: "*Fransız kaynaklarından alınan malumata nazaran: 1-İngilizlerin birkaç güne kadar Harbiye Nezareti binasını işgal edecekleri, 2-Umum zabitanı sivil gezmeye mecbur edecekleri, 3-Dersaadet ve nüfuzları olan mevkilerde de şiddetli davranacakları ve hatta memleket menfaatine çalışanları birer bahane ile hapsetmek üzere liste hazırlamakta oldukları haber alınmıştır.*"²¹

Bu telgraftan 5 gün sonra Mustafa Kemal Paşa'nın beklentisi gerçekleşmiş ve İstanbul'un resmen işgal edildiği ve gelişen olaylar Manastırlı Hamdi Bey tarafından telgrafla Ankara'ya bildirilmiştir²². Bu fırsatı ivedilikle değerlendiren Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tüzüğü'nün 4.maddesini uygulamaya koyarak yurt yönetiminin üstlenildiğini açıklamıştır²³. Ardından da 19 Mart'ta Kolordu Kumandanlıkları ve valiliklerle temasa geçilerek, Ankara'da bir Kurucu Meclis'in toplanmasına ve bu Meclis üyelerinin seçiminde uygulanacak esaslara ilişkin görüşlerini bir tebliğle yayınlamıştır²⁴.

Tamimde belirtilen esaslara göre seçimlere, Seçim Kanunu gereğince katılacak olan ikinci seçmenlerden başka belediye meclisi, vilayet ve liva idare meclisi ve Müdafaa-i Hukuk üyeleri katılacaklardı. Seçimlerin süratle yapılması isteniyor ama bazı kazalardaki seçmenlerin liva merkezlerinde ve vilayetlerde toplanmasının çok zamanı gerektireceği bildirildiği için 21 Mart tarihinde

mebusu Hüsrev, Gümüştane mebusu Zeki, İzmit mebusu Ali, İstanbul mebusu Kamil, Erzurum mebusu Hüseyin Avni, Bursa mebusu İlyas, Tokat mebusu Şevki, Karahisarışarki mebusu Fazıl, Tokat mebusu Ahmet " Bakınız: MMZC, c:1, 24. İçtima, 18 Mart 1336, s.496 ; Dr.Rıza Nur-Grace Ellison, İlk Meclisin Perde Arkası(1920-1923), İstanbul, 2007, s.15

²⁰ "*Dün akşam inanılır İtalyan kaynaklarından güvenilir bir kimseye gizlice verilen haberlerde, yabancı temsilcilerin dün öğleden sonra toplanarak Londra'dan gelen ve İstanbul'daki Kuvayı Milliye başlarını tutuklama emrini kapsayan konuyu görüşerek kabul ettikleri, bu nedenle bu gibi kimselerin bir an önce İstanbul'dan uzaklaşmaları gerektiği bildirilmiştir. Biz bunu ya muhaliflerin bir bölüğü ya Millet Meclisi'nin feshi sonucuna varacak olan Ferit Paşa'nın iktidara getirilmesi gibi iki şıkka hamlediyoruz...Tabii her iki ihtimale karşı da buradan hiçbir yere gidilmeyecek, işin sonuna kadar namus vazifesi yapılacaktır...*" Bilal Şimşir, age, s.155

²¹ Sebahattin Selek, age, c:II, s.676

²² Mustafa Kemal, age, s.281

²³ Ahmet Demirel, age, s.73

²⁴ Bildirinin metni için bakınız: M.Kemal, age, s.288-289

Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa, her kazadaki seçimlerin, livaların ve vilayetler ile aynı günde ve buldukları yerlerde seçim yapabileceklerini ilan etmiştir. Ayrıca İstanbul Meclisi mebuslarından da Ankara'ya gelenlerin bu meclise mebus olarak katılabilecekleri kararlaştırılmıştır²⁵.

10 Nisan 1920'de birçok mebus Ankara'da toplanmıştı. O gün Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye üyeleri, kumandanlar, Ankara'ya gelen mebusların bir kısmı ve şehrin ileri gelenleri ile Meclisin açılışı ile ilgili bir toplantı yapmıştır. Hükümet Konağı'nın Vali odasında gerçekleşen bu toplantıda Mustafa Kemal Paşa, 16 Mart olayını açıkladıktan sonra sözü Meclisin adının ne olacağı konusuna getirmiş ve hazır bulunanların bu konudaki fikirlerini öğrenmek istemiştir. Enver Behnan Şapolyo bu olayı şöyle anlatmaktadır: *"Atatürk: Ankara'da kurulacak Meclisin adının "Meclis-i Müessesan" olmasını arzu ettim. Bundan maksadım, rejimi değiştirebilecek bir Meclisin kurulmasını temin etmektir. Fakat bundan vaz geçerek vilayetlere "Selahiyet-i Fevkaladeyi Malik Meclis" diye bildirdim. Fakat sizler ne fikirdesiniz? dedi. Bir mebus: -Kurultay koyalım... diye teklifte bulundu, diğer bir zat da -Meclisi Kebir, bir kısmı da -Kurucu Meclis... dediler. Fakat Atatürk bunların hiçbirini beğenmedi. O, kafasında bir ad tasarlamış olacak ki arkadaşlarına: -Biz burada Kurultay veya Meclisi Kebir adı ile bir Meclis kurarız. Fakat Türk milleti, Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasını isteyecektir. deyince hepsi bir ağızdan: -Bulduk, bulduk!... dediler, Atatürk: -Ne buldunuz? -Yeni meclisin adının (Türkiye Büyük Millet Meclisi) olmasını... dediler."*²⁶

Meclisin ismi konusu netleştirildikten sonra açılışın ve toplantıların yapılacağı yer konusu gündeme gelmiştir. Sonunda Meclis binası olarak, tasarımı Askeri Mimar İsmail Hasif Bey tarafından 1915-1919 arasında tamamlanmış olan Ulus Meydanı'nda Enver Paşa tarafından İttihat ve Terakki Kulübü²⁷ olarak yaptırılan 9 odalı taş bina seçilmiştir. Döneminin ilk milli mimarlık örneklerinden birisi olan bu binanın²⁸ bir bölümüne Fransız bölüğü yerleşmiş olduğu için önce burası boşaltılmış sonra da binanın tamirati yaptırılmıştır. Binanın çatısını örtebilmek için Ulucanlar'da bir ilkokul

²⁵ Sebahattin Selek, age, c:II, s.691

²⁶ Enver Behnan Şapolyo, Mustafa Kemal ve Birinci Büyük Millet Meclisi Tarihçesi, Ankara, 1969, s.18-19

²⁷ Rıdvan akın(1), age, s.49

²⁸ Mustafa Köksal, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin "İlk"leri, Ankara, 2007,s.53

inşaatının kiremitleri alınmış, bunlar yetmeyince Ankaralıların kendi evlerinin damından söktükleri kiremitlerle Meclis binasının çatısı örtülebilmiştir. Toplantı salonunun sıraları bir ilkokuldan getirilmiş, salonu aydınlatacak büyükçe bir asma lamba da bir kahvehaneden sağlanmış²⁹. Bir saç soba da Meclis salonuna kurulmuş, salonun koridoruna mebusların su içmeleri için üç küp yerleştirilmiştir. Kapıdan girilince ilk küçük oda mescit, sokağa bakan ilk oda Riyaset/Başkanlık odası, diğer odalar da encümen odaları, başkatip, muhasebe odası olarak ayrılmıştır. Hattat Hulusi Efendi yazılan "Hakimiyet Milletindir" levhası kürsünün arkasına konulmuştur. Ayrıca bir de "*Müslümanlar hayat işlerini, istişareye ehil olanların arasında istişare ile yapacaklardır*" anlamını taşıyan "Müşavirühüm filemin şura" suresi asılmıştır³⁰.

Büyük Millet Meclisi için 66 seçim çevresinden 349 mebus seçilmiş olup İstanbul Meclis-i Mebusanı'ndan (Malta'dan gelenler dahil) gelen 88 mebus ile sayı sonraki yıllarda 437'ye ulaşmıştır. Ancak 34 mebus Meclis'e katılmadan istifa ettiğinden I.Dönem'in toplam mebus sayısı 403 olmuştur³¹. Bu rakamlara rağmen Meclis'in 23 Nisan'daki açılışına ancak 115 mebus yetişebilmiştir³².

Heyet-i Temsiliye açılış için bir program düzenlemiş ve bunu yurdun her tarafındaki askeri ve mülki makamlara göndermiştir³³. Yeni Meclis, önce düşünüldüğü gibi, 22 Nisan 1920 Perşembe yerine, hem halkın katılımı hem de bu olaya dini bir renk ve kutsallık vermek düşüncesiyle³⁴ 23 Nisan 1920 Cuma günü açılmıştır. Yunus Nadi, o günleri anlattığı hatıralarında bu düşüncüyü açıkça ifade etmektedir: "*Hasımlarımız bizi mağlup edebilmek için müracaat ettikleri muhtelif silahlar içinde ezcümle (bilhassa) dine ve şeriata dahi istinat ediyorlar ve bizi şer'an asi ilan etmek hususunda çok ileri gidiyorlardı. (Meşihatı İslamiye) makamının fetvaları hep bu esas ve maksatla tertip edilmişti. Halife beyannamelerinde hep bu esas ve maksada istinat ediliyordu. Damat Ferit bu yoldan yürüyordu.*

²⁹ H.V. Velidedeoğlu, İlk Meclis, Milli Mücadelede Anadolu, İstanbul, 1990, s.15 ; İhsan Ezherli,Türkiye Büyük Millet Meclisi(1920-1923) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı(1877-1920), Ankara, 1988, s.27 Özer Ozankaya, Cumhuriyet Çınarı, Ankara, 1997, s.265

³⁰ Enver Behnan Şapolyo, age, s20, 22

³¹ Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I.Dönem(1919-1923),c:I, Ankara, 1994, s.39 ; Ahmet Demirel, age, s.79

³² Özer Ozankaya, age, s.266

³³ Kemal Atatürk, age, s.294-295

³⁴ Tefik Bıyıklıoğlu, "*Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Hukuki Statüsü ve İhtilalci Karakteri*", Belleten, sayı:96, Ankara, 1996, s.647

Halbuki Ankara'da vatan ve milletin halas(kurtuluş) ve istiklali gayesi etrafında toplanan zevat din ve imandan tecerrüt etmiş kimseler değildi. Onların içinde hakiki din alimleri de bulunduktan başka milletin halas ve istiklalinde elbette din ve şeriatın dahi ağyarın(düşmanların) ayakları altında zelil ve perişan edilmekten kurtarılması hususu da vardı. Dine hizmet ve riayet bahsinde dahi en büyük hürmet mevkii elbette. Ankara'da toplanan fedakarlar tarafında idi. İngilizler Yunanlıların lehine milleti boğmaya, parçalamaya, mahvetmeye alet olanların dini ağızlarına almaları bile dünyanın en sefil (adi) alçaklığı idi. Hakikat bu merkezde iken İstanbul'un olanca redaeti (kötülüğü) ile Ankara aleyhine milletin mukaddesatını tahrik vesilesi yapmasına karşı Ankara'nın dahi layık ve lazım olduğu veçhile mukabele etmesi zarureti hasıl olmuştur. Bu cümleden olarak Meclis'in küşadı (açılışı) günü perşembeden cumaya çevrilerek evvela Hacı Bayram Camii'nde Cuma namazının edası (kılınması) ve oradan da o büyük cemaatla Meclis'e gidilerek ruhani bir hava içinde küşat (açılış) merasiminin icrasına karar verilmişti."³⁵

Hacı Bayram Camii'nde cuma namazı kılınmış ardından "fesli, çemberli, külahlı, şalvarlı, entarili insanlarla dolu sokaklardan geçilerek"³⁶ Meclis'in toplanma yeri olarak hazırlanan binaya gelinmiş, dualarla kurbanlar kesildikten sonra içeriye girilmiştir. Töreni müteakip Meclis, saat 13.45'de açıldı³⁷. Açılış, haftada iki defa çıkan Milli Mücadele'nin yayın organı Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 28 Nisan 1336 tarihli nüshasında şöyle anlatılmaktadır: "Bir ay zarfında ve fevkalade bir surette icra kılınan intihabat neticesinde teayyün eden mebuslar peyderpey Ankara'da toplanıyorlar, işgal ve esaret altına geçen ve dehşetli bir tazyik altına alınan İstanbul'dan kaçabilen diğer mebuslar dahi yine Ankara'da onlara iltihak ediyorlardı.

Nihayet Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan Cuma günü küşade dilemsi karargir olarak o gün mebusanı kiram ile beraber küçük büyük bilumum ve eşrafi ahali-i memleket Hacı Bayramı Veli Camii Şerifiinde toplanmaya müsaraat bir cemaati kübra ile Cuma namazının edasından sonra önde lihye-i saadet(sakalı şerif) ve sancak-ı şerifi hamil bir heyet-i ulema ve meşayih, tekbir ve tehliller ile Kulübü mü'minine ruhani feyizler saçtıkları halde alay ile Büyük Millet Meclisi dairesine muvasalat olunmuştur.

³⁵ Yunus Nadi, Birinci Büyük Millet Meclisi, İstanbul, 1998, s.30-31

³⁶ Refik Koraltan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Temeli Birinci Büyük Millet Meclisi", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı:31, Nisan 1970, s.29

³⁷ Özer Ozankaya, age, s.267

Meclis-i Alinin kapısında beliğ bir dua ile kurbanlar zebhini müteakip herkes içeriye dahil olmuş ve lihye-i saadet ile sancak-ı şerif kemali ihtiram ile kürsi-i riyaset üzerine vaz olunarak zaten cami-i şerifte başlamış olan hatmi Kur'an ile Buhar-ı Şerif kıraatinin son kısımları teyemmünen orada ikmal edilmiş ve bunu da hal ve zamanın muktezasına tamamen mutabık bir duayı müteakip Reis-i sin(en yaşlı üye) Sinop mebusu Şerif Bey riyaset mevkiine çıkmasıyla Büyük Millet Meclisi açılmıştır."³⁸

Meclisin en yaşlı üyesi Sinop mebusu Şerif Bey Muvakkat Reisliğe, Bursa mebusu avukat Muhittin Baha ve Kütahya mebusu öğretmen Cevdet İzralı beyler de katipliklere³⁹ seçildikten sonra Şerif Bey kürsüye çıkarak, Mustafa Kemal tarafından hazırlanan açış konuşmasını yapmıştır: "*Muhterem arkadaşlar, İstanbul'un geçici kaydiyle ecnebi kuvvetleri tarafından alındığı ve hilafet makamı ile hükümet merkezi istiklalinin bütün esasları ile yok edildiğini biliyorsunuz. Bu vaziyete boyun eğmek, milletimizin teklif olunan ecnebi esaretini kabul etmesi demektir. Ancak tam istiklal ile yaşamak hususunda kati azimde olan çok eskiden beri hür ve müstakil milletimiz, esaret vaziyetini şiddetle e kesin olarak reddetmiş ve hemen vekillerini toplamaya başlayarak Büyük meclisinizi vücuda getirmiştir. Bu Büyük meclisin ikinci reisi sıfatıyla ve Allah'ın yardımı ile milletimizin iç ve dış tam istiklal içinde kaderini bizzat eline aldığı ve idare etmeğe başladığını bütün cihana ilan ederek Büyük Millet Meclisi'ni açıyorum.*"⁴⁰

Ardından Ankara mebusu olarak kürsüye çıkan Mustafa Kemal Paşa, "*Yüce Meclisimiz, bildiği gibi olağanüstü yetkileri haiz olarak yeniden seçilen milletvekilleri ile saldırıya uğrayan Başkent'ten canını kurtararak buraya gelen milletvekillerinden oluşmaktadır. Bu milletvekilleri ile bir Yüce Meclis oluşturulması ancak yeni bir seçim usulü ile seçilen milletvekilleri ile kabil olabilmektedir. Şu anda Meclisimiz toplanmıştır. Yeni seçimlerle evvelce seçilenlerin eşit yetkide görev yapacağı kuşkusuzdur*" diyerek seçim tutanaklarının incelenmesi için bir komisyon teşkil edilmesini önermiştir⁴¹.

Geçici Başkanlık Divanı için yapılan oylamada geçici katipler ve seçim tutanaklarının incelenmesi için 15'er kişiden oluşan iki komisyon seçilerek

³⁸ İhsan Ezherli'nin belirtilen eserinden naklen, s.32

³⁹ Enver Behnan Şapolyo, age, s.25

⁴⁰ Samet Ağaoğlu, age, s.45

⁴¹ Fahri Çoker, age, c:I, s.42

birleşime ara verilmiştir⁴². Büyük Millet Meclisi'nin, 24 Nisan'daki ikinci oturumunda 110 oy ile Mustafa Kemal Paşa Başkanlığa seçilmiş ve Başkanlık Divanı'nın diğer üyeleri de seçilerek çalışmalarına başlamıştır⁴³.

HACI SÜLEYMAN EFENDİ KİMDİR:

1855'de Aydın'ın Nazilli ilçesinde doğan Süleyman Efendi'nin ailesi, hayatı ve yetişme çevresi ile ilgili ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Bununla birlikte dönemselsel bazı olaylar içerisindeki rolü nedeniyle kendisi hakkında genel bir özgeçmiş bilgisi oluşturulabilmektedir.

Resmi bir yayın olan TBMM Albümü'nde Hacı Süleyman Efendi'nin kısa özgeçmiş bilgisi şöyledir: Nazilli 1855, Halil-Hatice-Medrese-Arapça, Farsça, Fransızca, Rumca - İlmiye, Nazilli Medresesinde Müderris, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kurucusu, Sivas Kongresi Temsilcisi, Osmanlı Meclis-i Mebusan I.Dönem Aydın mebusu(1908-1909), Evli, 5 çocuk. Ölüm tarihi:05.10.1923⁴⁴.

Hacı Süleyman Efendi, ilk ve orta öğrenimini Nazilli'de görmüş, daha sonra yüksek öğrenim için İstanbul'a gitmiştir. Babası, Müftü Hocasade Halil Efendi'dir. 1880'de üstün başarı ile Nuruosmaniye Medresesi'nden Kadılık diploması ile mezun olmuştur. Kendini tamamen ilme vermiş, Arapça ve Farsça'nın yanı sıra Rumca ve Fransızca da öğrenmiştir. Ardından memleketine dönmüştür. Burada hem ilmi faaliyetlerde hem de sosyal faaliyetlerde, dedesinin getirdiği suyun idaresi gibi, bulunmuştur⁴⁵.

Hacı Süleyman Efendi'nin siyasi hayatı II.Meşrutiyet döneminde başlamaktadır. 1908 Genel Seçimlerinde Bursalı Mehmet Tahir Bey'in önerisiyle Aydın'dan seçilen, bağımsız olarak, üç mebusan birisi olan Hacı Süleyman Efendi'nin bu mebusluğu kısa sürmüş, 13 Mayıs 1909'da istifa etmiştir. Kısa süren bu mebusluğuna rağmen II.Meşrutiyet Meclisi'nde iz bırakan isimlerden birisi olmuştur. Osmanlı Parlamentosu ilk kez, bir din aliminin ağzından tekkelerin kapatılması, mekteplerde teknik eğitime önem verilmesi, kooperatifleşmenin tüm iş alanlarında uygulanması, Osmanlı saltanatında evlat veraseti yerine seçim yönteminin getirilmesi, dini giysilerin

⁴² Fahri Çoker, age, c:I, s.42

⁴³ Dr.Rıza Nur-Grace Ellison, age, s.25

⁴⁴ TBMM Albümü 1923-2010, c:I(1923-1950), Ankara, 2010, s.35

⁴⁵ Cemal Kutay, Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları, Ankara, Basım yılı yok, s.326

bir düzene sokulması gibi çağdaş düşüncelerle tanışmıştır⁴⁶. Bu düşünceleri içeren önerileri mecliste kabul görmeyince Süleyman Efendi'de mebusluk görevinden istifa etmiştir. Ancak istifası kabul edilmemiş izinli sayılmıştır. Buna rağmen memleketi Nazilli'ye dönen Süleyman Efendi, 21 Mart 1909 tarihli istifa dilekçesini Meclis-i Mebusan Başkanlığına gönderip tekrar ilmi çalışmalarına dönmüştür.

II.Meşrutiyet dönemini üzgün ve kırgın bir ruh hali içerisinde Nazilli'de geçiren Süleyman Efendi, kütüphanesini genişletmiş, hayır işleri ve bilimsel çalışmalarını bir arada sürdürmüştür⁴⁷.

15 Mayıs 1919'da Yunan ordusunun İzmir'i işgaline şiddetle karşı çıkan Süleyman Efendi, bu işgale karşı en etkili tepkinin birleşmek ve örgütlenmek olduğunun bilinciyle halkı Milli Mücadele lehinde bilinçlendirmek için faaliyete geçmiştir. 3 Haziran 1919'da Nazilli işgal edilince silahını kuşanmış ve halkı direnişe çağırmıştır. 4 Haziran gecesi Pirlibeyli Mehmet Bey, Sultanoğlu Sadık, Arap Yüzbaşı, Nazilli Müftüsü Salih Efendi ve Giritli İsmail Hakkı Bey ile toplanarak Nazilli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Ardından Nazilli Heyet-i Milliyesi'nin toplanmasını sağlamıştır⁴⁸.

Bu çalışmaları, Rauf Bey'in(Orbay) dikkatinden kaçmamış ve Haziran 1919'da Nazilli'ye geldiğinde bir dağ köyü olan Dereköy'de Süleyman Efendi ile görüşmüştür. Bu görüşmede Rauf Bey'in "*Burada milli mukavemet duygularını uyandırınız, teşkilat kurunuz. Bu iş için gerekli parayı biz vereceğiz. Siz sadece moralman yıkılmış olan halkı manen güçlendiriniz, onları dirence hazırlayınız.*" önerisine şu yanıtı vermiştir: "*Biz sınırdayız. Herhangi tavsiyede bulunulmasa da kendimizi müdafaa etmek zorundayız. Para bizden çok sizlere lazım; Anadolu içinde teşkilatlanmanız için... Bizler burada gerekeni yapacağız. Hatta, Demirci Mehmet Efeyi de dağdan indirmeyi ve Yunan'a karşı kullanmayı düşünüyorum.*"⁴⁹

Bu görüşmenin ardından Hacı Süleyman Efendi, ilk iş olarak, kanun kaçağı konumundaki Demirci Mehmet Efe'yi dağdan indirmenin yollarını

⁴⁶ Günver Güneş, "Taşradan Meşrutiyet'e Bakış: II.Meşrutiyet Dönemi'nde Aydın Sancağı(1908-1918) ", HÜ AİTE, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl:6, Sayı:11, Bahar 2010, Ankara, s.18

⁴⁷ Ali Sarıkoyuncu(1), Milli Mücadelede Din Adamları, c:2, Ankara, 1997, s.63

⁴⁸ Ali Sarıkoyuncu(2), Atatürk, Din ve Din Adamları, Ankara, 2002, s.208 ; http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/09/11/718757/icerikler/haci-suleyman-bilgen-efendi_687382.html, 25.07.2015, 19.04

⁴⁹ Sadi Borak, Atatürkçü ve Toplumcu Bir Din Adamı Hacı Süleyman Efendi, İstanbul, 1999, s.80

aramıştır. Bir heyeti Demirci Mehmet Efe'ye göndermiş ve yazdığı pusulada *"Vatan tehlikededir. Gelen düşman dışından tırnağına kadar kin, ihtiras, zulümle örülüdür. Gelir ve yerleşirse bir daha çıkmaz ve dünya yüzündeki son Türk devleti de yıkılır. O zaman ne efeliği kalır, ne şöhreti, ne serveti... Ecdadının kemikleri bile onu affetmez. Din ve milliyet kardeşlerime değil de, bu istiklal ve namus düşmanına silahını çevirsin..."* demiştir⁵⁰. Demirci Mehmet Efe ise kendisine iletilen bu mektuba şu yanıtı vermiştir: *"Hacı Süleyman Efendi Hazretleri hocamızın emirleri başüstüne. Dağdan inerek Yunan kafirine karşı çıkmayı, onu tepelemeyi ben de isterim. Fakat kusuruma bakmasın; içimde bir kuşku vardır, onu yenemem. İçime bir rahatlık gelmesi için oğlu Ragıp Beyi bana rehine verirse seve seve dağdan inerim."*⁵¹

Bu cevabı getirenler dehşet içindeyken Hacı Süleyman Efendi öneriyi anlayışla karşılamıştır: *"Efe haklıdır. Tarih meydandadır. Hükümetlerimiz çeşitli sebeplerle vatandaşın itimad hissini zedelemiştir. Oğlum Ragıp'ı kendisine rehin vereceğim, yeter ki, O sözünü tutsun, vatanın müdafaasına koşsun..."*⁵² Sözünü tutan Süleyman Efendi vatan savunması için öz oğlunu bile rehin bırakmakta bir an tereddüt etmemiş ve Demirci Mehmet Efendi'yi de eşkıyalıktan vatanperverliğe yöneltmiş, Milli Mücadele içerisinde yer almasını sağlamıştır⁵³.

Süleyman Efendi'nin bu çalışmaları Rauf Bey'in hayranlığını ve sevgisini kazanmasına neden olmuştur. Erzurum Kongresi sırasında Süleyman Efendi'nin ayrıcalıklı ve vatansever kişiliğini Mustafa Kemal Paşa'ya anlatan Rauf Bey, O'nun Sivas Kongresi'ne katılmasının sağlanmasına vesile olmuştur. Yaşlı olmasına rağmen Sivas Kongresi'ne katılan Süleyman Efendi, burada Mustafa Kemal Paşa ile ilk kez tanışmış, kişiliğine ve düşüncelerine büyük hayranlık duymuş, daha o günlerden kendisine içtenlikle bağlanmıştır⁵⁴.

⁵⁰ Cemal Kutay, age, s.327

⁵¹ Sadi Borak, age, s.81

⁵² Cemal Kutay, age, s.328

⁵³ Demirci Mehmet Efe, sonradan Ragıp Beyi çok sevmiş onu sır katibi yapmıştır. Bu konuda Ragıp Bey şunları söylemektedir: *"İlk günlerde pek yadırgadım. Heyecanlıydım. Dağ, tepe, ateş ve kan içerisinde bir eşkıya çetesiyile birlikte yaşayacaktım. Bilmediğim bir çevrede ve ürküntü veren bir boğuşma kasırgası içinde beni nasıl bir sonucun beklediği belli değildi... Zamanla dağ hayatına alıştım. Demirci Efe de bana ısındı; sonraları beni sır katibi yaptı. Bütün yazışmaları ben idare ediyordum. Demirci Efe'nin oku-yazarlığı yoktu. Mektuplarını o dikte ederdi, ama ben değiştirerek daha derli-toplu yazardım."* Sadi Borak'tan naklen, s.82

⁵⁴ Sadi Borak, age, s.86-87

I.TBMM'nin Devrimci Din Alimlerinden Hacı Süleyman Efendi (Bilgen)

23 Nisan 1920'de açılan I.TBMM'de İzmir milletvekili olarak görev yapmış olan Hacı Süleyman Efendi, Nisan 1923 Meclisin yenilenmesi kararı üzerine memleketine dönmüş ve ikinci dönem için adaylığını koymamıştır. Gazi Mustafa Kemal, Hacı Süleyman Efendi'nin II.TBMM seçimlerine katılmayacağını öğrendiğinde çok üzülmüş ve 20 Mayıs 1923 tarihli şu telgrafi göndererek dolaylı yoldan adaylığını koymasını istemiştir:

*“Nazilli’de İzmir Mebus-u Muhteremi Hacı Süleyman Efendiye,
Namzetlikten sarf-ı nazar buyurmaklığınızı kaydettik. Siz, bizim her zaman ve her vaziyette samimi bir mefkure arkadaşımızsınız. Afiyetinizi temenni ederim efendim. Gazi Mustafa Kemal ”⁵⁵(Bakınız EK-3).*

Bu kısa telgraf metninde de görüldüğü gibi, Hacı Süleyman Efendi'nin devrimci ve çağdaş düşünceleri Gazi'nin dikkatinden kaçmamış ve kendisini “mefkure arkadaşlığı” taltifiyle onurlandırmıştır.

İkinci kez milletvekili adayı olmayan Hacı Süleyman Efendi, 5 Ekim 1923'de geçirdiği bir kaza sonrasında vefat etmiştir. Naaşı Nazilli Eğriboyun Mezarlığı'ndaki aile kabristanında bulunmaktadır⁵⁶.

HACI SÜLEYMAN EFENDİ'NİN BİRİNCİ MECLİSTEKİ FAALİYETLERİ

Atatürk'ün “mefkure arkadaşımızsınız” iltifatına mazhar olan din alimi ve eğitimci Hacı Süleyman Bey, Meclis'in ilk çalışma günlerinden itibaren daha ziyade eğitim üzerine görüş ve önerilerde bulunmuştur. Eğitimci kimliği ile bu camianın sorunlarına dikkat çekerek geliştirilmesi için Maarif Encümeni'nde çalışmalar yapmıştır⁵⁷. Meclisteki faaliyetlerinin listesi şöyledir:

1- Önerge	Muhasebe-i Hususiyelerin Lağvına Dair
2-Söz Alanlar	İhracat Rüsumu hakkındaki kanun münasebetiyle sözleri
3-Teklifler	Umur-u maarifin esbabı terakkisi hakkında
4- Söz Alanlar	Umur-u maarifin esbabı terakkisi hakkındaki
teklif münasebetiyle	sözleri
5- Söz Alanlar	Muhasebe-i hususiyelerin lağvına dair kendi
takrirî münasebetiyle	sözleri

⁵⁵ Sadi Borak, age, s.7

⁵⁶ Sadi Borak, age, s.142

⁵⁷ Fahri Çoker, age, s.297-299, 385, 610, 691

6- Söz Alanlar Şer'ie Vekaleti için kendisine rey verilmemesine dair sözleri

7- Söz Alanlar İdare-i Kurra ve Nevahi Kanun Layihası münasebetiyle

Hacı Süleyman Bey'in Meclis'teki ilk faaliyeti "*Muhasebe-i Hususiyelerin Lağvına Dair*" adlı bir önerge ile başlamaktadır. Önerge Şöyledir:

"Riyaset-i Celileye

Muallimin ile müstahdemini Maarif aylarca maaş alamamak yüzünden fevkalade müzayeka çekmekte ve binnetice memleketin her şeyden ziyade muhtaç bulunduğu talim ve terbiye meselesinin devamı kabil olamamakta olduğundan muhasebei hususiyenin lağvı ile Maarifin kemaflıssabık ancemaatın idare olunmasını istirham eylerim.

İzmir Mebusu Hacı Süleyman „⁵⁸

Bu önergenin 22 Mayıs 1920'de Meclis'teki görüşülmesinde söz alarak eğitim camiasındaki muallim ve müstahdemlerin aylardır maaş alamadıkları için zor durumda olduklarına ve eğitimin önemine dikkat çekmektedir:

"Daire-i intihabiyem ahalişi beni intihab ettikleri vakit bir takım tekalifte bulundular. Yeri düştükçe ve sırası geldikçe Heyeti Celilenize arz edeceğim cümleden birisi maarif işidir. Bu gün takririmde okunan keyfiyeti izah edeyim: Bir vakit mekatibi ibtidaiyeyi ancemaatın idare ettik. Bir takım iradlar bulduk. Hiç maaşlar tedahülde kalmadı. Muhasebe-i hususiye diye bir şey çıkardılar. Meğer adam kayırmak içinmiş. Biz aldandık. Kendi iradımızı da verdik. Git gide bunlar maaş veremez oldular. Biladı baideden İzmir'den, Aydından beldemize gelen bir takım muallim ve muallimelerin maaşları verilemedi. Üç, dört hatta altı ay tedahülde kaldı. Ahali galeyana geldi. Muhasebe-i hususiyenin lağvı için, bunu, parlak hayatın mebdai olan Meclis-i Kebire dahil olduğunda maruzatın meyanında arz et dediler, ben de kabul ettim, buraya kadar geldim. Millet, mukadderatını yed-i ihyarına aldı, ilm-ü irfanın terakki zamanı, sinini vefireden beri arzu olunan saadet günleri geldi, tebşir ve tebrik ederim, ferdayı inkılabda bir tensikatla maarifden, hususi ile mekatibi iptidaiyeden işe bededecek idik. Bilemedik, hata ettik, biz ne vakit dinimizi, dünyamızı, hükümetimizi, her şeyimizi muhafaza eden köylülerin hukuku mütekailesini muhafaza ile onların köylerinde mekatibi iptidaiyeyi temine muvaffak olursak o vakit ileri gitmek için atılacak ilk adımı atmış bulunacağız."

⁵⁸ TBMMZC,I.Devre, 22 Mayıs 1920, 19.İçtima, s.7

Hacı Süleyman Efendi, “Maarif Hissesi” adı altında toplanan paraların “Muhasebe-i Hususiye”lere aktararak, öğretmenlerin maaşları dahil, eğitim masrafların bu kurum tarafından ödenmesini önermektedir. Oysa Milli Mücadele döneminin olağanüstü şartları nedeniyle halktan düzenli bir şekilde para toplanamamaktadır. Toplananlarda daha önemli sayılan başka ihtiyaçlara harcanmaktadır. Bu yüzden de öğretmenlere aylarca maaşları ödenememektedir. Bu nedenle de bunlardan bir kısmı öğretim işini bırakıp başka işlere yönelmişlerdir.

Hacı Süleyman Efendi'nin, maarif hissesinin mahallinde bırakılmasını öngören önergesi, işte bu amaçla verilmiştir. Maaşsızlık yüzünden öğretmenlerin geçimlerini başka yollardan aramak için istifa etmeleri, diğerlerinin de greve gitmeleri nedeniyle Anadolu çocuklarının eğitimden yoksun kalmaları önlenmek istenmiştir⁵⁹.

Konuşmasına devamla; **“Aheng-i irfanı olamayan bir milletin ahengi medeniyeti de olamaz. Bu şakavetin, bu rezaletin, bu denaetin hep saiki cehalettir. İnsanlar, fikri bir terbiye görmedikçe hiç bir işe yaramazlar. Bugün köylerde ufak ufak mektep yapmak, şehirde büyük büyük cami yapmaktan daha hayırlıdır. Terbiye-i idare nam kitaptan müsaadenizle birşey arz edeceğim. Orada diyor ki; hanelerin damlarını değil fikirleri, ruhları ala etmektedir ki bir Hükümete en büyük hizmeti ifa edebilen kimseler yetiştirilir.Köylerde sadece zükur(erkek) için değil birer de inas(kız) mektebi açmak lazımdır. Erkeklerin okuması ne kadar lazımsa kızların okuması da o nisbette mühimdir ve belki daha ehemdir. Çünkü avarızı nisa, avarızı ricalden daha ziyade olduğu gibi yedi, sekiz, on yaşına kadar bir çocuk ağışu maderde, ana kucağında terbiye gördüğü için kadınların ilmi irfanla zeynetlenmesi daha kıymetdardır. Çünkü bir milletin en büyük bahtiyarlığı, en mühim rükn-ü bahtiyarisini kadınlar teşkil eder. Benim nazarımda değil, hakikatte, nefs'ül-emirde kadım mukaddes bir abidei fitrattır. Onu her vakit en latif hislerle zeyneyyab görmek ne tatlı bir şereftir.**

Kadın, öyle bilirim ki hayat-ı beşerin en şefik bir unsurudur. Onun için şeriati garra hakkı tezyini erkeklere tercihan kadınlara bahşetmiştir. Kadınları ali mertebede bulunan bir milletin, bir kavmin arkası hiçbir vakit yere gelmez, kadınları yüksek mertebede bir millet dünyanın en necip bir milletidir. Kadın, kadınlığını, bülent faziletini, valideliğini, zevceliğini bilirse o vakit hayatı içtimaiyemizdeki terakkiyat derececi nihayesini bulur. O müstebit erkekler ki

⁵⁹ Sadi Borak, age, s.140

*kadınların malik oldukları hukuku hiçe sayarlar, onlar, milletin ati-i hayatını değil hali hazırı içtimaiyesini bile bilmeyenlerdir.”*⁶⁰

Konuşmanın devamında görüldüğü gibi Hacı Süleyman Bey, okulların köylere kadar götürülmesine ve kız çocuklarının eğitime de özel bir vurgu yapmaktadır. Anadolu halkının kendisini cehalet ve irfan yoksulluğundan kurtarmasının yolunun eğitimden geçtiğini ve bunun için de özellikle kız çocuklarının eğitime daha fazla önem verilmesi gerekliliğinin altını çizmektedir. Yine kadınların toplum içerisinde daha ön planda ve etkin olmalarının bir gelişmişlik göstergesi olduğunu da vurgulamaktadır.

18 Eylül 1920’de 7 maddeden oluşan *Umur-ı Maarifin Esbab-ı Terakkisi* adlı bir kanun teklifi vermiştir. Hacı Süleyman Bey bu kanun teklifinde, erkek ve kız iptidai mekteplerinin maarif müdüriyetlerinin nezaretinde olmak üzere Encümen-i Maarif vasıtasıyla idare olunması(M-1), Encümen-i Maarifin merkezi kazada kaymakam ve livada mutasarrıfların başkanlığında Belediye Meclisinden 3 üye ile bir sandık emini ve doktordan oluşacaktır. Eğitim ile ilgili her türlü işlerden bu komisyon mesul olacaktır(M-2). Mekatib-i İptidaiye tayin olunan muallimler meslekleriyle ilgili gerekli evraklarla mesleklerini ispat etmedikçe memuriyetleri tasdik edilmeyecektir(M-3). Maarifin hissesine verilen gelirlerin mekatib-i iptidaiyenin masraf ve maaşları için her kazada Maarif Encümeni namına Ziraat Bankalarına tevdi olunması(M-4) gibi önemli düzenlemeler talep etmiştir (Tam metin için bakınız EK-2).

Söz konusu kanun teklifinin 4 Ekim 1920 tarihindeki görüşülmesi sırasında da teklifin içeriği ve önemi hakkında bir konuşma yapmıştır:

“Ümmeti merhumenin böyle her iki sınıfının her ferdine bilâ istisna şamil olan bir vazifei mukaddesenin ifasını bîr şerzeme-i kalilenin uhdesine tevdi etmek kadar abes bir şey tasavvur edemiyorum. Her belde, her köy, maarifinin, mekâtibi İptidaiye hususunda, zîmamı idaresini yed-i ihtiyarına almalıdır. Bu ana değin idare-i hususiye tarafından gasp olunan hukuku meşrualarını köylünün istirdat ettiği gün, terakki ve teali etmek için ilk hatveyi atmış olacak ve Hükümetin de kendilerinden arzu ettiği istifade ve menafî kapılan, bir daha kapanmamak şartıyla açılmış olacaktır. Köylü mukadderatını tekrar, tecrübe ile ataletleri zuhulleri yakinen malûm bulunan üç, beş kişinin idaresine bırakmak, zannedersen cehaleti tamimden başka bir şey değildir.

Hele köylüden çocuklarınızı okutacağız diyerek hisse-i maarif ve masarif-i mecbure ve daha saire, saire diye alıpta aynı para ile mekâtibi taliye ve

⁶⁰ TBMMZC, Devre:1, c.2, 22 Mayıs 1336 19.İçtima, s.7-8

âliyede ağniya ve mütehayyızan ve vükelâ evlâdını okutmak kadar bariz bir hizîbin, sarih bir zulmün celi bir istidadı, vazih bir ademi müsavâtı, bu kadar cüstücuya ve son derece tahrirde rağmen bizden başka milletlerin birinde vuku bulmuş suretini miratı âlemde göremiyorum. Her türlü saadet, dinden, o da maarıftan doğar. İlim ve irfan sebebiyle dindar bir adamın dünya ve ahreti mamurdur. Çünkü din, hayatı yevmiyede bir hattı hareket, İkbalde bir hamî, felâkette bir teselli, meşakkat zamanlarında muin, tehlikeye karşı melce ve kederli günlerde istinadgâh ve emin bir ilticagâhtır.

Cehalet sebebiyle dinini kaybeden adamlar saadeti dareynden mahrumdurlar. Zira insan hissi dinden tecerrüt ettiği dakikada kalp, her türlü mezayayı insaniyeden taarri eder. Bünyanı fezaili yıkılır. Vazifesinaslık, iffet, şefkat, muhabbet, uhuvvet, adalet, teavün, merhamet ve insaf gibi hissiyatı mübeccele namına kalbinde, dimağında ne varsa hepsi birer birer çekilir, Saha-i kalp bomboş, tamtakır kalır. Her mesele tabii burada teşrih olunamaz. Pek çok mesail vardır ki, burada teşrih etmek ve gazete, cerideye geçirmek istiyorum. Biz, mademki halka doğru gidiyoruz, halkın hissini okşayalım. Halkın bize irtibatı azalmıştır. Halktan aldığımız paranın hiç olmazsa bir parçasını onlara sarfederek, böyle vazife-i diniyelerinin, vazife-i mukaddeselerinin ifasına çalışalım ve hükümet ile ahali beynindeki hukuku mütekâbilenin bir cüzüne olsun hizmet etmiş bulunalım.”⁶¹

Hacı Süleyman Efendi'nin bu kanun teklifi, özellikle kendisi gibi din alimi milletvekillerinin çıkışı ve o dönemde Milli Eğitim Bakanı olan Dr.Rıza Nur'un da muhalefeti nedeniyle kanunlaşmamıştır⁶².

Eğitimin yanı sıra *İhracat Rüsümü* hakkındaki kanun münasebetiyle de söz alan Süleyman Bey, kanun çerçevesinde incirden vergi alınmaması görüşünü bildirmiştir⁶³. 1922'de Şer'iyye Vekaleti için aday gösterilmesine karşılık bu görevi kabul etmemiştir⁶⁴.

SONUÇ

Eğitim alanındaki çalışmaları ile önce Aydın mebusu olarak Meclis-i Mebusan'da sonra da İzmir mebusu olarak Birinci TBMM'de dikkatleri üzerine çeken aydın din adamlarımızdan birisi olan *Hacı Süleyman Efendi*'nin Birinci

⁶¹ TBMMZC, c:4, 4.X.1336, 78.İçtima, s.536

⁶² Ali Sarıkoyuncu(2), age, s.212

⁶³ TBMMZC, c:4, 16.IX.1336, 66.İçtima, s.181-182

⁶⁴ TBMMZC, c:20, 11.5.1338, 42.İçtima, s.24 ; Cemal Kutay, age, s.329

Meclis'teki çalışmaları ve Meclis kürsüsündeki konuşmaları günümüz eğitim anlayışına da ışık tutacak nitelikte bir öneme sahiptir.

Hacı Süleyman Efendi'nin düşünce dünyasını Meclisteki söylevlerinde ve verdiği önerelerde açıkça görmek mümkündür. Öğrendiği Fransızca ve Rumca sayesinde Batı kaynaklarını takip ederek Avrupa'daki gelişmeleri orijinal kaynaklardan öğrenmiş ve bu şekilde Türkiye'nin mevcut sorunlarının nasıl çözümleneceğine dair fikirler geliştirmiştir. O'nun bu sorunlara hangi açılardan baktığı ve önerdiği çözüm yollarını Parlamentodaki konuşmalarında ayrıntılı bir şekilde izlenebilmektedir.

Hacı Süleyman Efendi'nin yaşadığı dönem, Türkiye'nin sanayileşmeye açılmadığı bir dönemdir. Bu dönemin aydınları, geri kalmışlığa nasıl çare bulunacağı, bir ülkenin hangi yoldan kalkındırılacağı konularında farklı yaklaşımlar içerisinde olurken O, kırsal kesimdeki "aşiret ve ağalık düzenine" karşı çıkmaktadır. Köylüyü ezenleri "alçaklar" diye nitelemekten çekinmez ve halkın bir eğitim seferberliği ile eğitilerek sömürü düzenine karşı bilinçlendirilebileceğini düşünmektedir.

Diğer taraftan, küçük esnafın kooperatiflerle örgütlenerek "tüccar-tefecimültezim" üçlüsünün elinde sömürü aracı olmasından kurtarılması gerektiğini, hatta daha da ileri giderek Ahilik sisteminin günün koşullarına göre yapılacak değişikliklerle esnaf örgütlerine uygulanması için Osmanlı Meclis-i Mebusan'ına önerge verdiği de bilinmektedir.

Skolastik bir eğitimden geçmiş olmasına rağmen 1920'li yılların başından Meclis kürsüsünden "*Bugün köylerde ufak ufak mektep yapmak, şehirde büyük büyük cami yapmaktan daha hayırlıdır.*" sözünü sarf etmesi onun hem düşün çevresinin genişliğinin de kanıtlarından birisidir. Bu sözlerinin Parlamento içerisinde vekiller tarafından protesto edilmeden dinlenmesi ve alkışlanması, hem O'nun cesaretine ve âlimliğine duyulan hürmetin güzel bir göstergesi hem de Birinci TBMM içerisinde bulunan vekillerin günümüz Meclis görüşmelerinde göremediğimiz olgunlukları açısından da dikkate değerdir.

İstanbul Meclisi'nde küçük esnafı, Ankara Meclisi'nde köylüyü, yani tüm emekçi sınıfın haklarını savunan bu toplumcu din adamını Sadi Borak'ın "ilmiye sınıfı içinden çıkararak emekçi hakkını savunan ilk din adamı olarak"⁶⁵ nitelendirmesi oldukça doğru bir tespit olmuştur.

Dünyaya "şeriat penceresi"nden değil, "dünya gözüyle bakan, mahkeme-i Kübralardan" değil dünya sorunlarından söz eden Hacı Süleyman Efendi; ilahi

⁶⁵ Sadi Borak, age, s.56

adalete olduğu kadar milli gelir dağılımındaki adalete de inanmaktadır. “*Biz madem ki halka gidiyoruz, halkın duygularını okşayalım. Halkın bize bağlantısı azalmıştır. Halktan aldığımız paranın hiç olmazsa bir parçasını onlara harcayarak din ve kutsal görevlerinin yapılmasına çalışalım. Böylece, hükümetle halk arasında hukukun birazına olsun yer vermiş olalım.*”⁶⁶

Türkiye’yi geri kalmışlıktan eğitim ve öğretmenler sayesinde kurtulacağına inanan Hacı Süleyman Efendi’nin gözünde öğretmen kutsal bir varlıktır. Öğretmen bir ulusun medeniyet düzeyini hazırlayan ve oluşturan insandır. Bu nedenle de “*Aheng-i irfanı olamayan bir milletin ahengi medeniyeti de olamaz*” diyerek eğitimin ve aydınlanmanın ne kadar önemli olduğunu Meclis kürsüsünden haykırmaktadır. O’nun için her şeyden her sorundan önce öğretmenin refahı sağlanmalı ve ona halkı uyarmada yardımcı olunmalıdır. Bu düşünceyle de henüz Ankara’daki Meclis’e geleli bir ay dolmadan, öğretmenlerin maaşlarının aksamadan verilmesi için bir önerge sunmuştur.

Toplumların gelişmesinde kadının rolünün bilincinde olan Hacı Süleyman Efendi, onların eğitimi için okullar açılması gerektiğini belirtmekle yetinmez kız çocuklarının eğitiminin erkeklerden daha da önemli olduğunu 95 sene önce, 1920’lerin şartlarında bile söylemekten çekinmeyen bir din alimidir: “*Köylerde sadece erkekler için değil birer de kız mektebi açmak lazımdır. Erkeklerin okuması ne kadar lazımsa kızların okuması da o nisbette mühimdir ve belki daha önemlidir.*” Yine aynı konuşmasında “*Kadınları yüksek bir mertebede bulunan bir milletin sırtı hiçbir zaman yere gelmez. Bu durumda olan bir ulus dünyanın en soylu ulusudur.*” diyerek kadınların toplum içerisinde daha ön planda ve etkin olmalarının gelişmişlik göstergesi olduğunu vurgulamaktadır.

Hacı Süleyman Efendi bir başka Meclis konuşmasında da(18 Eylül 1920) ilkokulların mahalli idareleri bırakılması gerekliliğini savunan bir kanun tasarısını savunmaktadır. O’na göre ilkokullar halk tarafından seçilecek bir kurul tarafından yönetilmelidir. Bununla birlikte bu okulların eğitimi hükümetçe düzenlenecek yöntem ve program uyarınca denetlenmesi yapılmalıdır. Günümüzde tartışılan ve uygulanmaya çalışılan “performansa göre ücret” konusunu bu kanun teklifi ile 95 yıl önce Meclis gündemine taşıyan mebustur Hacı Süleyman Efendi. Teklifin 2. Maddesi ile memurları belirli ve sınırlı bir ücretle çalıştırmaktan ziyade bunları; görevlerinde başarı derecesine

⁶⁶ Sadi Borak, age, s.10, 135

göre geçici yada daimi biçimde ödüllendirmek yönteminin memurları görevlerini daha iyi yapmaya teşvik edeceğini önermiştir.

Söz konusu kanun teklifinin 4 Ekim 1920 tarihinde Mecliste görüşülmesi sırasında da teklifin içeriği ve önemi hakkında yaptığı konuşmada da tarihi bir not düşmektedir: *“Köylüden çocuklarını okutacağız diye para alıp da aynı para ile yüksek okullarda zenginlerin, ileri gelenlerin, vükela çocuklarının okutulması kadar açık bir aldatmacılığın, sarih bir zulmün ve baskının, elle tutulur bir eşitsizliğin benzerini bizden başka ulusların hiçbirinde görmüyorum.*” Hacı Süleyman Efendi'nin bu radikal kanun teklifi muhalif mebusların etkisiyle kanunlaşmamıştır.

Hacı Süleyman Efendi'nin eğitim konusunda döneminin ilerisindeki bu devrimci düşünceleri O'nun Mustafa Kemal Paşa tarafından "mefkure arkadaşı" olarak nitelendirmesinde ne kadar isabetli olduğunun da göstergesidir. Atatürk, yaşamı boyunca ilk kez bir din adamını bu kelimelerle onurlandırmıştır. Atatürk'ün gerçekleri bütün çıplaklığı ve çirkinlikleriyle Meclis kürsüsünden sergileyen böylesine yapıcı bir muhalifi ısrarla Meclis'e çağırması onu Şeriyye Vekili yapma düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Ancak Hacı Süleyman Efendi bu fırsatı kullanamamış, Atatürk'ün bu telgrafi aldıktan dört buçuk ay sonra 5 Ekim 1923'de elim bir kaza sonucu yaşama veda etmiştir. Bu nedenle Hacı Süleyman Efendi'nin Meclis-i Mebusan'daki ve I.TBMM'deki çalışmaları günümüzde de hatırlanmalı ve hatırlatılmalıdır.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Cerideleri(I.Dönem), c:I-XXIX, Ankara, 1959

TBMM Gizli Celse Zabıtları(I.Dönem), c:I-IV, Ankara, 1982

TBMM Albümü 1923-2010, c:I(1923-1950), Ankara, 2010

MMZC, 4.Dönem(1920), Ankara, 1992

Kitaplar

Ağaolu, Samet, Kuvayı Milliye Ruhu "Birinci Büyük Millet Meclisi", İstanbul, 2011

Akbulut, Dursun Ali, Saltanattan Ulusal Egemenliğe, Saltanat, Hilafet ve Milli Hakimiyet, İstanbul, 2006

Akın, Rıdvan (1), TBMM Devleti(1920-1923), Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkları ve İdare, İstanbul, 2014

I.TBMM'nin Devrimci Din Alimlerinden Hacı Süleyman Efendi (Bilgen)

- Akın, Rıdvan(2), Türk Siyasal Tarihi 1908-2000, İstanbul, 2012
- Akşin,Sina, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, c:1, Ankara, 1998
- Aslan, Yavuz, TBMM Hükümeti, Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu(23 Nisan 1920-30 Ekim 1923), Ankara, 2001
- Atatürk, Kemal, Nutuk, Ankara, 1995, Haz.Prof.Dr.Zeynep Korkmaz
- Aybars, Ergun, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, I, İzmir, 1986
- Bengisu, Kaya, Koca Doktor Mustafa Bengisu, Savaşın Askeri, Barışın Hekimi, Cumhuriyetin Şehircisi, 2006 Basım yeri yok
- Borak, Sadi, Atatürkçü ve Toplumcu Örnek Bir Din Adamı Hacı Süleyman Efendi, İstanbul, 1974
- Çoker, Fahri, Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I.Dönem(1919-1923),c:I, Ankara, 1994
- Demirel, Ahmet, İlk Meclis'in Vekilleri Milli Mücadele Döneminde Seçimler, İstanbul, 2010
- Eraslan, Cezmi-Kenan Olgun, Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento, İstanbul, 2006
- Eroğlu, Hamza, Türk Devrim Tarihi, Ankara, 1981
- Ezherli, İhsan, Türkiye Büyük Millet Meclisi(1920-1923) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı(1877-1920), Ankara, 1988
- Goloğlu, Mahmut, 1920 Üçüncü Meşrutiyet, Birinci Büyük Millet Meclisi, İstanbul, 2014
- Güneş, İhsan, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923), İstanbul, 2009
- Karaca, Taha Niyazi, Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri, Ankara, 2004
- Köksal, Mustafa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin "İlk"leri, Ankara, 2007
- Kutay, Cemal, Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları, Ankara, B.T.Y
- Nadi, Yunus, Ankaranın İlk günleri, İstanbul, 1955
- Nadi, Yunus, Birinci Büyük Millet Meclisi, İstanbul, 1998
- Nur, Dr.Rıza-Grace Ellison, İlk Meclisin Perde Arkası(1920-1923), İstanbul, 2007
- Ozankaya, Özer, Cumhuriyet Çınarı, Ankara, 1997

Saray, Mehmet, Türk Devletlerinde Meclis, Demokratik Düşünce ve Atatürk, Ankara, 1999

Sarıkoyuncu, Ali(1), Milli Mücadelede Din Adamları, c:II, Ankara, 1997

Sarıkoyuncu, Ali(2), Atatürk, Din ve Din Adamları, Ankara, 2002

Selek, Sebahattin, Milli Mücadele, c:I, İstanbul, 1982

Şapolyo, Enver Behnan, Mustafa Kemal ve Birinci Büyük Millet Meclisi Tarihçesi, Ankara, 1969

Şimşir, Bilal, Malta Sürgünleri, Ankara, 1985

Uzer, Tahsin, Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi, Ankara, 1987

Velidedeoğlu, H.Veldet, İlk Meclis, Milli Mücadelede Anadolu, İstanbul, 1990

Makaleler

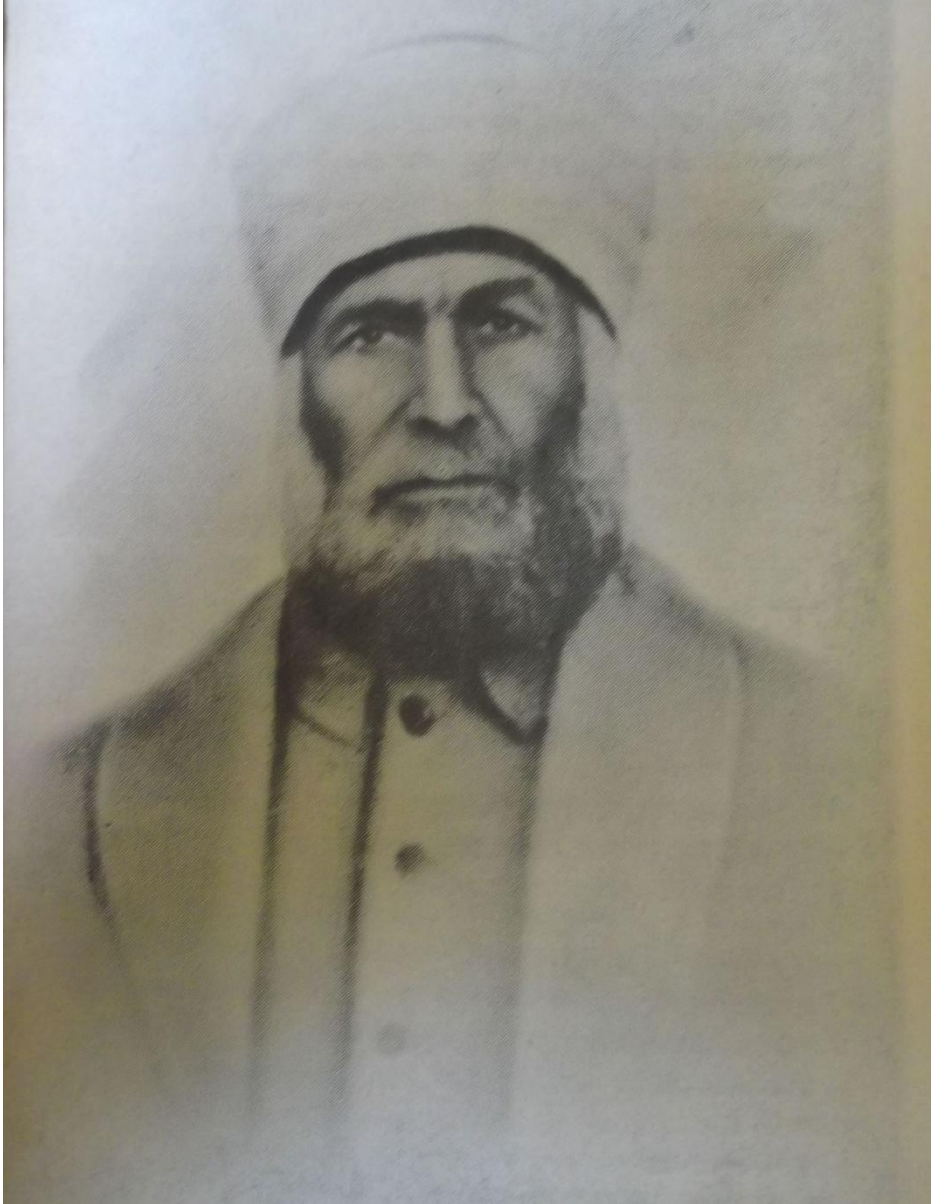
Bıyıklıoğlu, Tefvik, "*Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Hukuki Statüsü ve İhtilalcı Karakteri*", Belleten, sayı:96, Ankara, 1996, s.637-663

Güneş, Günver, "Taşradan Meşrutiyet'e Bakış: II.Meşrutiyet Dönemi'nde Aydın Sancağı(1908-1918) ", HÜ AİTE, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl:6, Sayı:11, Bahar 2010, Ankara, s.5-44

Koraltan, Refik, "*Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Temeli Birinci Büyük Millet Meclisi*", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı:31, Nisan 1970, s.26-30

I.TBMM'nin Devrimci Din Alimlerinden Hacı Süleyman Efendi (Bilgen)

EK-1

KAYNAK: Sadi Borak, Hacı Süleyman Efendi, İstanbul, 1974

EK-2

HACI SÜLEYMAN BEY'İN UMUR-I MAARİFİN ESBAB-I TERAKKİSİ ADLI KANUN TEKLİFİ⁶⁷

“MADDE-1 Zükûr ve inas bilûmum makatibi iptidaiye, maarif müdüriyetlerinin tahtı nezaret ve murakabelerinde olmak üzere, ancemaatin ve madde-i âtiyede muharrer Encümeni Maarif vasıtasıyla idare olunurlar.

MADDE-2 Encümeni maarif merkezi kazada kaymakam ve livada mutasarrıfların riyaseti fahriyelerinde olmak üzere Meclisi belediye ve idareleri tarafından üç âza ile bir müftüden ve bir muvazzaf sandık emini ve bir doktordan mürekkeptir. Kazanın ihtiyacı olan mekâtibi ihdas ve inşa, muallim ve muallimlerini münasip görecekleri ücretle tâyin ve ledeliktiza azil ve tebdil ve erbabı hamiyet canibinden vuku'bulacak teberruatı nakdiye; kefaleti müteselsileleri altında irbah ve tenmiye ve gerek teberru ve gerekse müceddeden İnşa veya işтира suretiyle cemaatin tahtı temüllük ve tasarrufuna girecek emvali gayrimenkuleyi idare ve icra ve mesai-i hasenesi görülen muallim ve mullimelere mükâfatı nakdiye ita veya maaşatına zamaim icrası işbu encümenin cümlei vazaifindendir.

MADDE-3 Mekâtibi İptidaiyeye encümençe tâyin kılınacak muallim ve muallimler mekâtibi resmiyede müstahdem hem mesleklerinin haiz olmaları lâzım gelen evsaf ve şeraiti kanuniyeyi cami ve icrayi tedrise salih bulduklarını iki ay zarfında maarif müdüriyetlerinden musaddak vesika ile ispat eylemedikçe memuriyetleri asalete tebdil olunamaz.

MADDE-4 Maarif hisse-i ianesi olmak üzere aşar ve müsakkafata zamimeten cibayet edilmekte olan varidatın nisfi mekâtibi iptidaiyenin masarif ve maaşatı karşılığı olmak üzere her kazada bittevkif Encümeni Maarif namına Ziraat bankalarına tevdi olunur. Encümeni maarif işbu varidat ile irbah ve icareden hâsıl olan irat nispetinde kazanın irfan ihtiyacını tatmine bezli makderet eyler.

MADDE- 5 Şimdiye kadar cemaat namına vuku bulup ahiren idare-i hususiyyeye devredilen kâffe-i teberruatı menkule ve gayrimenkule yine cemaat namına ret ve iade kalınacaktır.

MADDE-6 İdare-i hususiye-i vilâyat kanunu muvakkatinin 78. maddesinin 9. ve 80.maddesinin birinci fıkralarıyla mevaddı mezbureyi muaddit

⁶⁷ Kaynak: TBMMZC, Devre:1, c:4, 4.X.1336 78.İçtima s.534-535

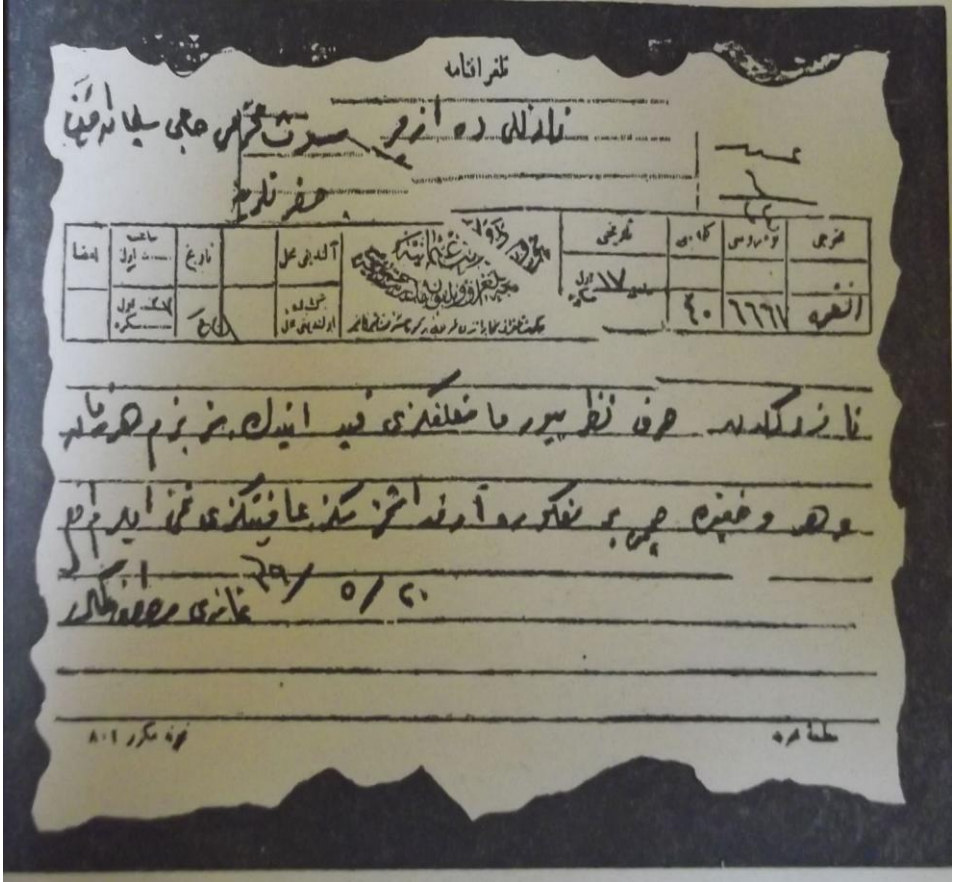
I.TBMM'nin Devrimci Din Alimlerinden Hacı Süleyman Efendi (Bilgen)

17 Rabiülahir 1331 tarihli kanununun fıkaraı mezbureyi tadil eden fıkralarının işbu kanuna mugayir bulunan ahkâmı mülgadır.

MADDE -7 İş bu kanunun İcrasına Maarif Vekâleti memurdur,
18 Eylül 1336 İzmir Mebusu Hacı Süleyman”

EK-3

M. KEMAL ATATÜRK'ÜN HACI SÜLEYMAN EFENDİ'YE (BİLGEN) GÖNDERDİĞİ 20 MAYIS 1923 TARİHLİ TELGRAFI

KAYNAK: Sadi Borak, Hacı Süleyman Efendi, İstanbul, 1974